2026. november–december, XXXIV. évfolyam, 3–4. szám, ISSN 2729-9066

Gombkötőné Lombár Izabella

Az oktatási segédanyagok szerepe a tanár-tudás pedagógiai háromszög blokkjainak feloldásában

Tanárként valamennyien készítettünk vagy használtunk már oktatási segédanyagokat. Astolfi és munkatársai szerint (Reuter, 2013, 179) ezek a pedagógus által kiválasztott vagy előkészített eszközök a megértést és az önálló tanulást segítik. Felmerül azonban a kérdés: mely didaktikai helyzetekben milyen típusú segédanyagok a leghasznosabbak?

Jean Houssaye pedagógiai háromszöge a tudás, a tanár és a diák kapcsolatára épül. A három fő folyamat szerinte a tanítás (tanár–tudás), a készségfejlesztés (tanár–diák) és a tanulás (diák–tudás) tengelyére épül. Houssaye elméletében mindegyik kapcsolati formában két elem kerül előtérbe, míg a harmadik háttérbe szorul, úgynevezett „halott" pozícióba kerül. Ha ez az árnyékba került komponens nem fogadja el a szerepét, pedagógiai válság vagy fegyelmi probléma alakulhat ki. A pedagógus feladata ezért a didaktikai folyamat fenntartása és a háttérbe szorult alkotórész egyensúlyi pozíciójának a visszaállítása (Houssaye, 1994).

Houssaye tehát problémának tételezi azt, amikor valamelyik didaktikai szereplő „fölösleges harmadikként" zavart kelt a rendszerben. Először is a frontális tanítás struktúrájában, amikor a tanár és a tananyag kerül előtérbe, a diák szorulhat vissza a teljes passzivitás pozíciójába, ha nem fogadja el a befogadó szerepét. Ekkor külső lemorzsolódás (tényleges iskolaelhagyás) vagy belső lemorzsolódás következhet be. Az utóbbi esetben a tanuló fizikailag jelen van, de elveszíti az érdeklődését, unatkozik, közönyössé válik, vagy zavarja az órát. Másodszor a készségfejlesztés struktúrájában, amikor is a tanár és a diák kapcsolata erősödik fel, a tudás szorulhat háttérbe. A személyes kapcsolat erősödését értékelik a diákok, ugyanakkor a tudásátadás hiányosságai miatt ilyenkor hagyományos tanári előadást és strukturált óravezetést követelhetnek. Végül pedig a tanulás struktúrájában, amikor a tanuló és a tananyag kapcsolatán van a hangsúly, a tanár kerülhet passzív pozícióba, kísérőként támogatva az önálló tanulást (Houssaye, 1994).

Rézeau Houssaye pedagógiai háromszögét két szempontból bírálta, és ennek nyomán alkotta meg a pedagógiai négyzet modelljét (Rézeau, 2002). Egyrészt hiányosnak tartotta a tanítás értelmezését, mivel Houssaye elsősorban a tanár és a tudás kapcsolatára összpontosít, miközben a tanítás mindig a tanuló számára történő tudásközvetítést is jelenti. A tanítás tehát a tanár, a tanuló és a tudás közötti mediációs folyamatként értelmezhető. Másrészt Rézeau bírálta a didaktikai eszközök figyelmen kívül hagyását is, hiszen a multimédiás tartalmak, a számítógépek, a feladatok és a tananyagok meghatározó szerepet töltenek be a tudás közvetítésében és elsajátításában. Ezért bevezette a negyedik pólust, az oktatási segédanyagokat, így a pedagógiai háromszög pedagógiai négyzetté alakult. Ez a modell már az eszközök közvetítő szerepét is figyelembe veszi, és a tanulást a tanár, a tanuló, a tudás és a segédanyagok összetett kölcsönhatásaként értelmezi.

Az oktatási segédanyagok szerepe a fenti kétpólusú rendszerek feloldásában

Daniel Poisson modellje (Poisson, 2003) a hárompólusú oktatási kapcsolatok meghaladását szintén az oktatási erőforrások negyedik pólusként való beemelésével teszi lehetővé. Az oktatási segédanyagok egyrészt megkönnyítik a tudáshoz való önálló hozzáférést, másrészt támogatják a kommunikációt és a szocializációt, így csökkentik a tanuló elszigetelődésének a

veszélyét. Ennek következtében a tanuló a passzív befogadóból a saját tanulását irányító aktív szereplővé válhat, míg a tanár a kizárólagos ismeretátadóból a tanulást kísérő és támogató szakemberré léphet elő. Az erőforrások emellett lehetővé teszik a kínálatvezérelt, azaz az előre meghatározott tananyagokra épülő oktatás és a tanuló egyéni projektjeihez igazodó, keresletvezérelt tanulás közötti rugalmas váltást.

Az oktatási segédanyag szerepe a tanítás, azaz a tanár-diák kétpólusú struktúra feloldásában

A didaktikai segédanyagok megjelenése alapvetően átalakítja a tanár, a tanuló és a tudás közötti kapcsolatot, mivel a tudást leválasztja a pedagógus kizárólagos személyéről, és akár tárgyi formában teszi hozzáférhetővé. A hagyományosan hárompólusú viszonyként értelmezett oktatást, amelyben a tudás a pedagógus birtokában lévő tartalomként jelent meg, kiegészíti a feladatlap, a munkaterv, a vizuális modell vagy az elektronikus tananyag. Ennek előnye, hogy az ismeretek a tanári magyarázattól részben függetlenül is megjelenhetnek.
Az oktatási segédanyag ilyen értelemben többféle funkciót is betölthet. Egyrészt lehetőséget adhat arra, hogy a tanár a való életből vett vagy irodalmi szövegeket didaktizáljon. Illetve az induktív jellegű oktatás előszobája is lehet. Robert Fulghum klasszikusának egy részletéből készítettem például olyan oktatási segédanyagot ötödik osztályos nyelvtan órára, amelynek segítségével előkészítettem a felszólító mód tanítását, valamint az írásban jelölt és jelöletlen teljes hasonulás fogalmának az elsajátítását.

> „Ossz meg mindent! Játssz tisztességesen! Ne üss meg másokat! Tedd vissza a dolgokat oda, ahonnan elvetted! Takaríts fel magad után! Ne vedd el a másét! Kérj bocsánatot, ha megbántasz valakit! Moss kezet evés előtt! Húzd le a WC-t! A meleg süti és a hideg tej egészséges. Élj kiegyensúlyozottan – tanulj, gondolkodj, rajzolj, fess, énekelj, táncolj, játssz és dolgozz egy kicsit minden nap. Délutánonként szundíts egy kicsit” (Fulghum, 1989, 6–7).

A szöveg természetes humora segíti az oktatási segédanyag közvetítő, transzpozíciós szerepét a tanár és a tanuló között. A felszólító módú igealakok aláhúzása után a diákok megfigyelték a kiejtés és az írásmód sajátosságait, majd induktív módon, önállóan jutottak el a nyelvtani szabályok felismeréséhez és megfogalmazásához. Ebben a folyamatban a tanár javítással és útmutatással támogatta őket. A segédanyag tehát egyszerre bővíti az irodalmi ismereteket, segíti az induktív nyelvtantanulást és közvetít tanár és diák között, feloldva a tanár–tudás viszony egyoldalúságát. Házi feladatként a tanulókkal öt-hat, felszólító módú igéket tartalmazó mondatot írattam egy olyan gyermek számára, aki most szeretne kisállatot tartani.

A segédanyag fontos szerepet játszik a didaktikai transzpozícióban (Rézeau, 2002; Poisson, 2003), mivel a tantárgyi ismereteket a tanulók számára hozzáférhető tananyaggá alakítja. Az óvodás szavain és életvezetési tanácsain keresztül könnyebb eljutni az írásban jelölt és jelöletlen teljes hasonulás fogalmához, mint fordítva. Ennek hatására a pedagógus szerepe is átalakul: a frontális ismeretátadás helyett a tanulási folyamat megtervezésére, a megfelelő módszerek kiválasztására és a diákok egyéni haladásának a támogatására helyezheti a hangsúlyt.

Az oktatási segédanyag szerepe a készségfejlesztés, azaz a tanuló-tananyag kétpólusú struktúra feloldásában

Houssaye pedagógiai háromszögében (Houssaye, 1994) a tanár–tanuló modellje a készségfejlesztésre és a személyes kapcsolatra helyezi a hangsúlyt, miközben a tudás „halott”

pozícióba szorul. A modell legfőbb nehézsége, hogy a személyes kapcsolat önmagában nem garantálja a tanulás eredményességét. Egyrészt a közösen kialakított szabályok bizonytalanságot okozhatnak, a tanár pedig tekintélyelvű eszközökhöz folyamodhat, ha a folyamat nem halad megfelelően. Másrészt a tanulók is visszautasíthatják az aktív részvétellel járó felelősséget, és inkább a hagyományos előadásokat részesíthetik előnyben. További kockázat, hogy a kapcsolat öncélúvá válik, és a személyes kötődés háttérbe szorítja a tudás közvetítését. Végül az intézményi elvárások is akadályozhatják a modell alkalmazását, mivel az iskola hagyományosan a tantárgyi ismeretek átadására épül. A modell paradoxona tehát, hogy a személyes kapcsolat túlzott előtérbe helyezése éppen a tanulás lényegét, a tudás elsajátítását veszélyeztetheti.

Forrás: Nagy Fanni archívuma

Erre a struktúrára példa lehet, hogy a hetedik osztályos nyelvtanórán eltérhetünk a tanmenetben előírt sorrendtől, és a mondatrészeket a diákok által alkotott mondatokból kiindulva taníthatjuk. Például *A macskám a konyhában leverte a tálcát az asztalról* mondat segítségével fokozatosan felépíthetjük az alapvető mondatrészek magyarázatát, a tanár–tanuló tengelyen maradva. E viszonyrendszer lehetséges hátrányainak az elkerülése érdekében azonban rendszeresen készítenünk kell oktatási segédanyagokat, amelyek összefoglalják és rendszerezik az addig elsajátított ismereteket.

A viszonyszavak elemzésének szabálya
Szabály: A viszonyszavak (névelő, névutó, segédige, tagadószó, tiltószó, igekötő) nem alkotnak önálló mondatrészt, hanem azzal az alapszófajú szóval együtt (egybehúzva) alkotják a mondatrészt, amelyikre vonatkoznak.
- Névelő: *a fa* - a főnévvel együtt alkotja a mondatrészt.
- Névutó: *fa alól* a főnévvel együtt alkot egyetlen helyhatározót
- Tagadószó / Tiltószó: *nem olvas, ne lépj* az igével együtt az állítmány része.
- Segédige: *szorgalmas volt* a névszóval együtt képezi a névszói-igei állítmányt.

- Igekötő: *elutazott*, *utazzon el* az igével egyetlen igés szerkezetet alkot.

Ez az oktatási segédanyag a gyerekek által javasolt mondatok elemzésének a tanulságait foglalja össze. Az elemzések az induktív nyelvtantanulást előtérbe helyező, tanár–tanuló dinamikájú órákon készültek. A segédanyag lehetővé teszi, hogy a tanár–tanuló kapcsolat maradjon az órák fő irányvonala, anélkül, hogy a tanítás a tanár–tananyag kontextus felé tolódna el. Ugyanakkor elkerülhető a káosz és a tudáshiány, mivel a megbeszélteket a tanulók tudásszintjéhez igazodó segédanyagokban rögzítjük, amelyek a számonkérés alapjául szolgálnak.

Az oktatási segédanyag szerepe a tanulás, azaz a tanuló-tananyag kétpólusú struktúra feloldásában

Houssaye pedagógiai háromszögének (Houssaye, 1994) tanulási viszonyrendszerében a diák és a tudás kapcsolata kerül előtérbe, a tanár pedig kísérő szerepet tölt be. A legfőbb kihívás a tanulói autonómia és a tanári irányítás egyensúlyának a megteremtése: a túlzott beavatkozás korlátozhatja az önállóságot, míg a nem megfelelő feladatok elakadást okozhatnak. Emellett a tanár szerepe puszta felügyeletté szűkülhet, miközben az intézményi elvárások a hagyományos ismeretátadást erősítik. A modell paradoxona, hogy az önálló tanuláshoz szükséges tanári támogatás túlzott mértékben éppen az autonómiát veszélyeztetheti.
Ennek a struktúrának a blokkjai megfelelő didaktikai módszerekkel és oktatási segédanyagokkal oldhatók fel. Az önálló vagy csoportos forrásfeldolgozást támogató segédanyagok közvetlen interakciót teremtenek a tanuló és a taneszköz között, irányítják a gondolkodást, miközben teret hagynak az önálló munkának. A példában a diákok párban dolgozva, a segédanyag segítségével fedezik fel az összefüggéseket, és aktívan építik fel a saját tudásukat. A folyamatot ugyanakkor a segédanyagon keresztül megfogalmazott, irányított tanári kérdések strukturálják.
Példaként említem Kiss Judit Ágnes *Kórház az osztályteremben* című, az 1956-os forradalmat ifjúsági regény formájában feldolgozó művét. A diákoknak párban vagy csoportban kiadjuk a következő, a megértést és az értelmezést lehetővé tévő segédanyagot.

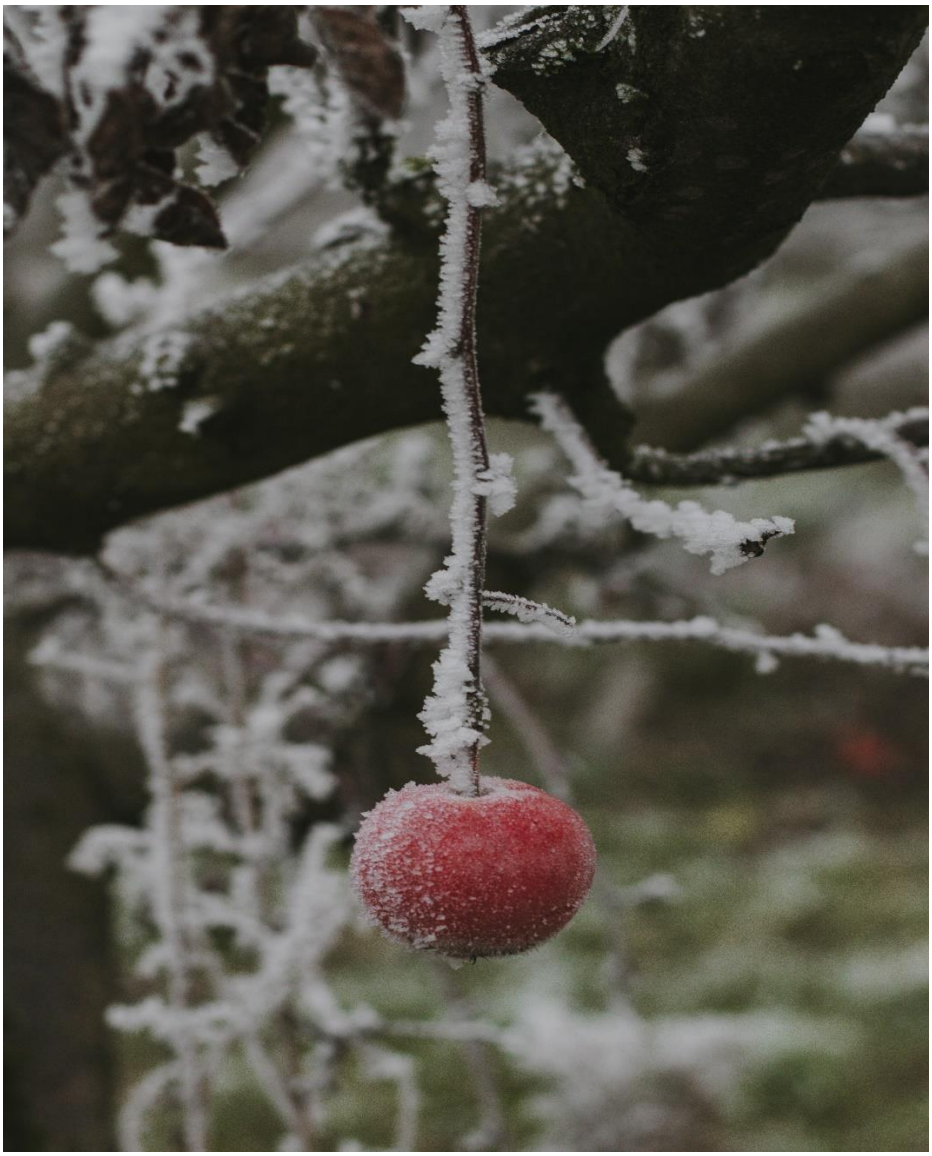
Általános értelmezés, történelmi kor:
1. Mi az, amiben a könyv a forradalom időszakát szebbnek és jobbnak mutatja be, mint a mai korunkat? Gyűjtsetek ki 3 dolgot!
2. Mit tudtatok meg a kommunizmus időszakáról a könyvből?
3. A könyv elején szinte valamennyi tanárnak sajátos becenevet adnak a tanulók. A könyv második felében pedig a forradalmároknak vannak különleges neveik. Mindkét korból gyűjtsetek ki 3-3 becenevet, amit szellemesnek tartotok!
4. Miért adnak beceneveket ma, miért adtak a forradalomban? A mai iskolákban is adnak a gyerekek egymásnak vagy a gyerekek a tanároknak ilyen neveket? Vajon miért? Miért nem? Gondoljátok végig, és fogalmazzátok meg!
5. Ha ezt a regényt mondjuk valaki 200 év múlva elolvassa, milyen információkhoz juthat a segítségével a jelenlegi magyar iskolákról? Gyűjtsétek ki!

Szereplők jelleme és kapcsolatai:
1. Írjátok le a gyerekek helyzetét az osztályban! Lóri, Réka, Sanyi és Hanna milyen „szerepben” vannak a közösségben? Pozitívnak vagy negatívnak látjátok-e a szerepüket?
2. Mit gondoltok Tempi Bori néni és Karcsi bácsi alakjáról? Miért vannak időőrök? Mi a szerepük és a feladatuk? Eltér a szerepük? Ha igen, miben?

3. Írjátok le cselekményrészletek felidézésével, hogyan alakul Sanyi és Réka kapcsolata a regényben! Szerintetek a többiek egymással való kapcsolata is formálódik, vagy csak az egyéni jellemük?

Az irányított kérdéseket tartalmazó oktatási segédanyag használatával támogatjuk a diákok közös munkálkodását a tanuló–tudás dinamikában, ugyanakkor az irányított kérdések segítségével fel is oldjuk e didaktikai helyzet lehetséges blokkjait.

A kreativitást elősegítő oktatási segédanyagok szerepe a tanár-tanuló-tananyag struktúrákban

Forrás: Nagy Fanni archívuma

Különösen érdekes kérdés, hogy a nyílt végű és kreatív feladatokat tartalmazó oktatási segédanyagok hogyan helyezhetők el a pedagógiai háromszög felépítésében. Véleményem szerint ezek a feladatok – a segédanyagokat negyedik elemként bevonó modellben – mindhárom keretrendszerben megjelenhetnek, funkciójuk és jelentésük azonban az adott pedagógiai folyamat dominanciájától függően lényegesen eltér.

A tanítási struktúrában a kreativitás elsősorban a módszertani sokszínűség megvalósításának, a szemléltetésnek vagy a motivációnak az eszköze. A diákoknak ilyenkor oktatási segédanyag formájában olyan kreatív feladatokat adunk, amelyek kötöttebbek, és a megadott tananyag kreatív feldolgozását, illusztrálását vagy reprodukálását várják el a tanár által kijelölt kereteken belül.

> A bolond falu és a zöldülő só (A tréfás mese humora)
> Olvasás (Részlet A bolond falu című népmeséből*): „- Jaj, bíró úr, lagzihó készülődünk, oszt só meg csak egy csepp van! ... - Hát édes jányom, ha van egy csöpp sótok, a maradék sótokat vessétek el jó kövér fődbe, majd megszaporodik! ... egy reggel megy ki az ember, hát: szépen zöldül, ahol elvették a sót."*
> Írás: Írj egy vicces híradós riportot vagy cikket a „Süsü Falusi Híradóba" a nagyszerű sóvetési akcióról és a várható rekordtermésről!
> Dramatizálás: Játsszátok el a sóvetés jelentét!

A diákok ismerik, mert már olvasták a mesét. A kreatív feladat a feldolgozott olvasmányból indul ki, és annak egyik jelenetét kiemelve tulajdonképpen a cselekmény párbeszédes újraírását kéri. Ilyen értelemben a feladat, bár kreatív, a tanítási struktúrán belül marad.

A készségfejlesztési dinamikában ugyanakkor a kreativitás szerepe az, hogy a fókuszt a személyiségfejlesztésre, az önkifejezésre és a szociális kompetenciák fejlesztésére irányítsa, miközben a szoros értelemben vett tárgyi tudás háttérbe szorul. Ebben a kontextusban oktatási segédanyagainkban adhatunk drámapedagógiai gyakorlatokat, önismereti és kapcsolati feladatokat, kooperatív alkotóprojekteket. A kreatív feladat itt a tanár és a diákok közötti, illetve a diákok egymás közötti interakcióit és az egyéni fejlődést mélyíti el. Például az érvelés, amely a nyolcadikos felvételire készülve egy sarkalatos tananyag, jó terepe lehet ennek a fajta kreativitásnak. Nézzünk egy érvelést lépésről lépésre elősegítő oktatási segédanyagot:

> Dolgozzatok párban! Menjetek végig sorban az alábbi lépéseken! Használjátok a tanult kötőszavakat, utalószavakat és a véleménymegosztásra alkalmas kifejezéseket! A témátok a következő: azt mondják, a kudarc nem mindig rossz dolog. Szerintetek igaz ez? Lehet tanulni abból, ha valami nem sikerül?
> a. Írjatok érveket az állítás mellett.
> b. Írjatok érveket az állítás ellen.
> c. Fogalmazzátok meg a saját véleményeteket.
> d. Írjatok egy szituációt, egy rövid történetet a véleményetek illusztrálására, körülbelül 6-8 mondatban.

Ez az oktatási segédanyag a tanár–tanuló struktúrán belül maradva elsősorban a készségfejlesztésre helyezi a hangsúlyt: gyakoroltatja az érvelési kompetenciát, de nem kér számon tárgyi tudást. A csoportmunka révén hozzájárul a szociális készségek fejlődéséhez, míg a történetírás lehetőséget teremt a kreativitás kibontakoztatására.

Végül pedig, a tanulási, azaz a diák–tudás struktúrában a kreativitás a tudás önálló felfedezését, felépítését és a problémamegoldást szolgálja. Gyakorlati formái ebben a kontextusban a projektmunka, az egyéni vagy csoportos kutatás, illetve a szabad alkotás és az önálló anyaggyűjtés. A tanár visszalép a kísérő előkészítő szerepébe, biztosítva a diák számára az alkotói autonómiát. Például a közvetkező Komplex Instrukciós Program oktatási segédanyag Shakespeare *Rómeó és Júliájának* feldolgozását követően sarkallta kreativitásra a diákokat:

A végzetes döntés – Lőrinc barát elixírje: Lőrinc barát a drámában a „segítő jóbarát” szerepkörét tölti be, aki füvekkel és növényi orvosságokkal is foglalkozik. Olvassátok el a következő részletet Nádasdy Ádám fordításában:

IV. felvonás 1. szín: LŐRINC BARÁT: Fogd ezt a fiolát, s ha lefeküdtél, idd ki az átható, erős levet; azonnal szétfut majd az ereidben egy hideg, lusta testnedv; szívverésed elvéti ritmusát, aztán leáll; se hő, se légzés nem mutatja: élsz; ajkad és orcád rózsái helyett hamuszín látszik... negyvenkét órát fogsz eltölteni, s úgy ébredsz, mint egy jó alvás után.
Tervezzétek meg és rajzoljátok le Lőrinc barát varázslatos üvegcséjét! Milyen a formája, milyen minták díszítik a csodaszert tartalmazó fiolát?
Írjátok meg Lőrinc barát receptjét és a használati utasítást! Milyen növényekből áll az álomital? Hány órán át tart a hatása? Milyen figyelmeztetést írna a barát a fiola oldalára?
Dramatizálás: Játsszátok el a tetszhalálos ital átadásának a pillanatát! Az egyik diák Lőrinc barát (aki bátorítja a lányt), a másik Júlia (aki reszket a félelemtől, de a szerelméért elszántan átveszi az üvegcsét). Mutassátok meg a gesztusokkal és az arcjátékkal a félelem és a remény összecsapását!

A drámát valamennyire ismerni kell hozzá, de a szöveggel kapcsolatos tananyagot egyáltalán nem. Ilyen értelemben a feladat a képzelet, az íráskészség és a dramatizálás készségfejlesztésén keresztül az osztálytermen belüli szociális kompetenciákat fejleszti.
Összességében a kreatív feladatokat tartalmazó oktatási segédanyagok valamennyi struktúrába beilleszthetők, de mást és mást jelentenek: a tanításban tudáskonstrukciót, a készségfejlesztésben személyiség- és kapcsolatfejlesztést, a tanulásban pedig a kreativitás fejlesztését szolgálják.

Összefoglaló gondolatok

Tanulmányomban Jean Houssaye pedagógiai háromszögéből indultam ki, amely a tanár, a diák és a tudás kapcsolatát három viszonyrendszerben (tanítás, készségfejlesztés, tanulás) értelmezi. Mindegyikben két elem kerül előtérbe, míg a harmadik háttérbe szorul. Rézeau és Poisson elméleteire támaszkodva a továbbiakban bemutattam, hogy az oktatási segédanyagok negyedik pólusként közvetítő szerepet töltenek be, és enyhíthetik e kontextusok pedagógiai nehézségeit. A tanításban elősegítik a szabályok önálló felfedezését, a készségfejlesztésben rendszerezik a megszerzett tudást, a tanulásban pedig irányított feladatokkal támogatják az önálló gondolkodást.

A nyílt végű és kreatív feladatok mindhárom struktúrában alkalmazhatók: a tananyag feldolgozását, az önkifejezést és a problémamegoldást egyaránt fejlesztik. A segédanyagok nemcsak a tanulási folyamatot strukturálják, hanem a pedagógusi és tanulói szerepeket is átalakítják: a tanár ismeretátadóból támogató kísérővé, a diák pedig passzív befogadóból aktív résztvevővé válik. Így a segédanyagok a kognitív és szocioaffektív mediáció eszközeiként hozzájárulnak a tanári irányítás és a tanulói autonómia egyensúlyához.

Felhasznált irodalom

Fulghum Robert (1989): *All I really need to know, I learned in kindergarten*. Grafton Books.

Houssaye Jean (1994): Le triangle pédagogique ou comment comprendre la situation pédagogique. In: *Recherche en soins infirmiers*, 3. évf., 38. sz., 10–19., url:

https://stm.cairn.info/revue-recherche-en-soins-infirmiers-1994-3-page-10?lang=fr (Letöltés ideje: 2026. október 18.)

Kiss Judit Ágnes (2021): *Kórház az osztályteremben.* Pagony Kiadó, Budapest, ISBN: 978-615-81820-0-3.

Poisson, Daniel (2003): *Modélisation des processus de médiation – médiatisation: vers une biodiversité pédagogique*. Séminaire médiation-médiatisation, CUEEP-USTL-TRIGONE / TECFA, Université de Genève., url: https://tecfa.unige.ch/tecfa/maltt/cofor-1/textes/poisson.pdf (Letöltés ideje: 2026. október 20.)

Reuter, Yves (2013, szerk.): *Dictionnaire des concepts fondamentaux des didactiques*. De Boeck Superieur

Rézeau, Joseph (2002): *Médiation, médiatisation et instruments d'enseignement: du triangle au »carré pédagogique«*., url: http://journals.openedition.org/asp/1656; DOI: https://doi.org/10.4000/asp.1656 (Letöltés ideje: 2026. október 20.)